

Львівський національний університет імені Івана Франка

СИЧИК КАТЕРИНА БОРИСІВНА

УДК 321.7:[316.3:004]:316.7-044.922](043.3)

**ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ДЕМОКРАТІЇ
В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент
Угрин Леся Ярославівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент
кафедри теорії та історії політичної науки

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Горбатенко Володимир Павлович,
інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
правових проблем політології

кандидат політичних наук, доцент
Шиманова Ольга Володимирівна,
Львівський державний університет
фізичної культури,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Захист відбудеться «31» березня 2017 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301, тел. 239-44-62

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5

Автореферат розіслано ____ лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження визначена необхідністю переосмислення ролі та цінності демократії в контекстах політичного дискурсу сучасних суспільств. Зміна функцій політичних акторів, нові інституційні метаморфози демократичних і недемократичних режимів, утвердження іншої соціальної поетики справедливості й рівності – усе це, разом із формуванням нової глобальної реальності інформаційного перенасичення та плюралізму каналів комунікації, робить сучасний світ абсолютно непередбачуваним. У добу стрімкого поширення інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) дискурс демократії трансформується під впливом явищ мультикультуралізму, популізму, масової культури, віртуального активізму й т.д.

У сучасній вітчизняній науці відсутні комплексні дослідження впливу на демократію культурогенезу й культурної динаміки інформаційного суспільства, незважаючи на те, що концепція інформаційного суспільства та її окремі аспекти (економічні, політичні, соціальні, психологічні) досить повно і всебічно висвітлені в зарубіжній і вітчизняній сучасній науковій літературі. Саме тому напрямом нашого дослідження було обрано соціокультурні трансформації інформаційного суспільства, а сучасну кризу демократії було досліджено в контексті засад і дискурсу постмарксизму із ретроспективного погляду розвитку теорії демократії. Оскільки політичний дискурс є особливим типом комунікації, якому властивий високий ступінь маніпулювання, з'ясування його механізмів в системі демократичного врядування постає ключовим завданням, що зумовлює потребу визначення сутнісних характеристик мови як засобу впливу на сприйняття демократії та її інститутів.

Сприймання демократії як найвищої цінності складової цивілізації поза її процедурною основою, тобто поза рівнем утвердження механізмів правової держави, сьогодні видається, щонайменше, невинуватим. Зокрема, катаклізми (війни за ресурси, екологічні катастрофи та ріст глобального споживання та ін.) та метаморфози соціокультурних умов існування країн і цілих регіонів, до яких призвело насадження ідеалу демократії, є яскравими демонстраціями того, що відсутність її подальшої конструктивної критики та осмислення перспектив розвитку може призвести до знищення всієї цивілізації. Викладені міркування й визначили тему дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного

університету імені Івана Франка «Теорії політики: форми політичної рефлексії» (державний номер реєстрації 0111U005524).

Мета дослідження полягає у визначенні тенденцій динаміки політичного дискурсу демократії у контексті соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства, а також у систематизації наукових оцінок потенційної спроможності сучасної демократії забезпечувати розвиток соціального організму, виходячи з цінностей гуманізму, соціальної справедливості та рівності.

Обрана тема роботи зумовлює постановку та вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- проаналізувати джерельну базу дослідження демократії в умовах інформаційного суспільства;
- визначити особливості застосування дискурс-аналізу дослідниками бірмінгемської школи «культурних досліджень»;
- сформулювати методологію дослідження соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства;
- удосконалити методологію актуальних досліджень демократичного розвитку політичних систем різних регіонів (сучасного) світу; розробити методологію якісного дослідження рівня демократичності політичного режиму, включно з критеріями аналізу соціокультурних трансформацій;
- актуалізувати значення «лівої» критики та «праворадикальних» політичних практик у країнах Європейського Союзу на формування нового політичного дискурсу демократії XXI ст.: виявити ступінь залежності між ростом «праворадикальних» рухів та розширенням «лівого» змісту офіційної політики країн ЄС;
- визначити тенденції трансформації політичного дискурсу демократії в країнах ЄС.

Об'єктом дослідження є демократія як тип політичної влади в інформаційному суспільстві.

Предметом дослідження є тенденції трансформації політичного дискурсу демократії в умовах інформаційного суспільства.

Методологічна основа дослідження. Відповідно до визначеного об'єкта, предмета, мети та завдань наукова робота здійснена на засадах комплексного міждисциплінарного підходу до аналізу дискурсу демократії. Ключовими методологічними орієнтирами дослідження було визначено: постструктуралізм як методологію культурного аналізу (cultural studies), що

сформувалася в Бірмінгемі (Велика Британія) у другій половині ХХ ст. (Ст. Холл, Е. Томпсон, Р. Вільямс, Р. Хоггарт), що застосована як «теоретичні межі» у дослідженні загальних особливостей динаміки соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства; постмарксизм як джерело теоретичних інтерпретацій розвитку систем ідеологічного мислення, масової свідомості та політичного дискурсу в епоху інформаційно-комунікаційного перенасичення. Серед методів, виокремлених у межах стратегій науково-дослідницьких підходів політичної науки інформаційного суспільства, у роботі також використано: семіотичний аналіз – для реконструкції сенсів та аналізу ідеологічних і ціннісних векторів повідомлень владних суб'єктів, що поширюються по каналах популярних ЗМІ; інституційний та герменевтичний методи, які дали змогу системно проаналізувати причини та значення змін демократичних інститутів та публічних політичних дискурсів, спрямованих на переосмислення ролі демократії в добу інформаційних змін.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертаційній роботі одержано теоретичні результати, які характеризуються науковою новизною, розкривають базову концепцію дисертації та визначають особистий внесок автора, зокрема:

уперше:

- на основі дослідницьких стратегій постструктуралізму і методології культурного аналізу (cultural studies) визначено тенденції трансформації політичного дискурсу демократії в умовах інформаційного перенасичення, які впливають на трансформацію її інституційної моделі: закритість формування через заміну концепту «влада народу» на концепт «влада знання»; критичність – зумовлена відмовою від випробуваних теорією та практикою моделей демократії, що уможливило їхній вихід за межі ліберальної парадигми; інструментальність – використання дискурсу демократії для досягнення політичних цілей, не рідко популістських, для збереження статус-кво владного розподілу в суспільстві; контекстуальність – формування дискурсу під контекст; еkleктичність – поєднання різних, не рідко взаємовиключних, дискурсів; нестабільність, зумовлена відмовою від універсалізму порядку Модерну;

- встановлено предметну диференціацію методологічних підходів до дослідження дискурсу демократії в інформаційному суспільстві, що були сформовані на основі постмарксизму. У контексті дослідження актуальних особливостей генези демократії виокремлено семіотичний і дискурс-аналіз, як найбільш релевантні теоретико-методологічні підходи до аналізу засобів

масової інформації (ЗМІ);

- розроблено методологію дослідження інституційних трансформацій демократичних політичних режимів, базовану на критиці кількісного аналізу демократизації (яка досі є панівною в практиках аналітичних інституцій ліберального світу) і якісних підходах до розуміння та інтерпретацій соціокультурних чинників демократії й ролі ЗМІ у розвитку сучасних політичних систем. Це дало змогу доповнити критерії культурної організації політичної влади в різних країнах в умовах інформаційного суспільства, зокрема такими: доступність інтернет-комунікацій для населення країни, відсоток інтернет-медіа в структурі національних ЗМІ, ступінь розвитку комунікації «влада-суспільство» в інтернет-мережах, ступінь розвитку інформаційної культури та ступінь залежності економіки від ресурсів ІКТ;

- адаптовано стадії аналізу соціокультурних трансформацій (соціокультурна детермінація, тенденції, наслідки процесу трансформації) до дослідження змін політичного дискурсу демократії в умовах суспільства комунікаційного перенасичення, що дало змогу сформуванню методологію якісного дослідження ефективності демократичних інститутів, на противагу аналізу виключно кількісних параметрів демократичного розвитку, які реалізує в своїх дослідженнях всесвітньовідомий аналітичний центр «Freedom house»;

- окреслено зміст дискурсу демократії крізь зв'язку понять «державна-ідеологія», у межах якого держава сприймається як виробник політичних дискурсів і поширює їх через ЗМІ та засоби масової комунікації, формуючи порядок денний для збереження політичної стабільності. Дослідження ідеології у цьому контексті сприяє осмисленню символічної роботи засобів масової комунікації (ЗМК) як соціального конструювання реальності, їхньої ролі у відтворенні владної структури та суспільної ієрархії;

- виокремлено три виміри аналізу політичного дискурсу демократії на прикладі актуальної політики чинних соціальних інститутів ЄС: дискурсивна практика (критична аналітика теорії та практики демократії, що сформувалася в контексті постмарксизму), текст (наукові моделі демократії та декларації демократичних політичних режимів ЄС) і соціальна практика (офіційна діяльність урядів та протестна активність «праворадикальних» соціальних рухів).

уточнено:

- специфіку розуміння явищ ідеологічної гегемонії через експансію

держави-ідеології та її впливу на формування громадської думки, репрезентованої ЗМІ, яка визначається як явище спонтанної, короткотривалої, змодельованої ЗМК суспільної згоди з метою здійснення подальшої політичної діяльності;

- специфіку використання методу критичного дискурс-аналізу для інтерпретації повідомлень владних суб'єктів, теоретичний фундамент якого міститься в марксизмі, і який інтерпретується як знання, що має на меті викриття соціального порядку домінування та примусу;

- визначення сучасного інформаційного суспільства як суспільства комунікаційного перенасичення, яке, з одного боку, зрівнює політичних акторів у можливостях доступу до інформації (а, отже, і влади), а, з іншого, сприяє формуванню суспільства політичної пропаганди й контролю за особистістю. У таких умовах класичні моделі розподілу влад та демократичної політичної участі втрачають практичне значення, а політичний зміст демократії як «кращої» форми суспільної організації розмивається і стає предметом маніпуляцій масовою свідомістю;

- сутнісні особливості інформаційного суспільства (соціокультурна детермінація) за допомогою таких індикаторів: наявність електронного уряду; наявність інформатизованих систем надання адміністративних послуг; наявність віртуальних сервісів контролю за діяльністю інститутів влади; наявність ефективних каналів е-комунікації політичної еліти й громадянського суспільства (інтернет-ресурси органів влади, соціальні мережі тощо); наявність механізмів залежності влади від політичної активності громадян в інтернет-мережах та ін.

Практичне значення результатів дослідження. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, аналітичні висновки та прикладні рекомендації можуть бути використані в підготовці наукових праць, навчальних посібників та спецкурсів із політичних наук, у навчальному процесі на юридичних та гуманітарних факультетах вищих навчальних закладів для читання курсів із політології, міжнародних відносин, політичного процесу, теорії ідеології, теорії масових комунікацій, теорії демократії, а також збагатити подальші дослідження цієї проблематики. Теоретичні результати, обґрунтовані в дослідженні, відкривають нові перспективи для формування наукового підґрунтя дослідження кризи демократії в добу інформаційного суспільства, а також ролі ЗМК у процесах політичних трансформацій.

Апробація. Основні результати дослідження оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях:

І науково-практичній студентській конференції філософського факультету «Ідейні основи соціально-політичних систем. Політичні ідеології: трансформація уявлень в контексті сучасності» (Львів, 14-15 квітня 2009р.), Всеукраїнській науковій конференції «Методологія політичної науки (II читання)» (м. Львів, 2010), звітних наукових конференціях філософського факультету ЛНУ імені Івана Франка (Львів, 2011, 2014 рр.), міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (м. Дніпропетровськ, 6-7 листопада 2015 р.).

Результати дослідження також обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи висвітлено в 10 публікаціях, із них 3 – наукові статті у фахових виданнях із політичних наук в Україні, 2 – публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 5 – опубліковані в збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Послідовність викладу матеріалу визначається метою та задачами дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, п'яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел (174 позиції). Загальний обсяг рукопису дисертації становить 207 сторінок, із них 173 сторінки – обсяг основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми й проблеми дослідження, джерельну базу, сформульовано цілі та задачі дослідження, визначено об'єкт, предмет, методологічну й теоретичну бази, методи дослідження; розкрито основні етапи дослідження, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, зв'язок дисертації з науковими програмами й темами, висвітлено апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Історіографія питання та джерельна база дослідження демократії в добу інформаційного суспільства»** розкрито основні концептуальні положення й теоретичні підходи до дослідження демократії в контексті інформаційного суспільства.

Обґрунтовано факт нівелювання на пострадянському просторі значення новітніх підходів якісного аналізу політичного дискурсу демократії в

добу інформаційного суспільства, що не співвідноситься з наявними світовими тенденціями в дослідженні демократії в інформаційному суспільстві.

Незважаючи на те, що концепція інформаційного суспільства та її окремі аспекти (економічні, політичні, соціальні, психологічні) досить повно і всебічно досліджені в зарубіжній і вітчизняній сучасній науковій літературі, комплексних досліджень культурогенезу й культурної динаміки інформаційного суспільства в сучасній вітчизняній науці не проводилося. Ба більше, у контекстах домінування неоліберальної парадигми інтерпретацій політичного в українській науковій думці, ґрунтовній критиці демократії в добу влади медіа, на жаль, не приділяється належної (тієї, яка відповідає принципу реальності) уваги.

Актуалізація демократичного розвитку як пріоритетного в другій половині ХХ ст. сприяла новому осмисленню поняття «демократія». Так як сама демократія еволюціонує, то змінюється й інтерпретація цього явища. Сучасні трактування демократії різняться підходами до вивчення тих чи інших її вимірів, процедур, цінностей, середовища, у якому вона реалізується. Найбільшого поширення набули: процедурний підхід (С. Гантінгтон, А. Пшеворський, А. Турен, Г. Ерме, Ф. Шміттер), культурологічний (Б. Баді), нормативний (Р. Дарендорф) та емпірично-описовий (Б. Гуггенбергер).

Соціокультурний контекст переходу до інформаційного суспільства висвітлений у зарубіжних дослідженнях, пов'язаних із розвитком суспільства споживання й масової культури (Б. Барбер, Р. Белл, З. Бжезинський, Ж. Бодрійяр, К. Гелбрейт, Л. Мамфорд, С.Р. Міллс, Р. Надер, Р. Патнем, Д. Райзман, С. Шапіро, З. Бауман). Феномен контркультури ґрунтовно досліджений у працях М. Іссермана, М. Казина, Дж. Каміна, Т. Розака, Р. Рорті.

У другому розділі «Методологія дослідження кризи демократії в реаліях інформаційного суспільства» окреслено основні аспекти наукового інструментарію дослідження кризи демократії в умовах розвитку ІКТ-технологій.

У підрозділі 2.1 «Сучасні моделі демократії: контекст інформаційного суспільства» розкрито концептуальний зміст та практичне значення моделей демократії, що сформувалися в контекстах політичного знання та наукових теорій політичної науки ХХ ст.

З'ясовано, що на сьогоднішній день у межах провідних політологічних студій розрізняють ліберальні, консервативні, популістські, комуністичні й анархістські трактування демократії, плюралістичні та елітарні концепції, ідеї

прямої та представницької демократії, моделі охоронної, розвиваючої, партиципаторної демократії (або демократії прямої участі). У цьому контексті можна виділити дві основні теоретичні парадигми: ліберально-демократичну й радикально-демократичну.

У добу розвитку інформаційних технологій дискурс представницької демократії поступово заміщується дискурсом електронної демократії. Моделі електронної демократії як форми суспільно-політичної активності громадян, що здійснюється із застосуванням ІКТ, диференціюють залежно від таких індикаторів: залученості в процес прийняття рішень (на цьому рівні всі громадяни беруть участь у прийнятті рішень), контролю порядку денного (хто вирішує, які питання будуть винесені на обговорення). На сьогодні найбільш актуалізованими є такі моделі електронної демократії: ліберальна електронна демократія, деліберативна електронна демократія, пряма електронна демократія, електронна демократія мережі прихильників.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дають можливість перейти до сучасної моделі демократії, у якій доступ до інформації, можливість безпосередньої участі в управлінні державними й недержавними структурами стануть доступними всім громадянам і вони не потребуватимуть традиційних загальнонаціональних ЗМІ. Така модель здобула назву «електронної демократії», під якою в політологічному контексті розуміється заснований на застосуванні мережевих комп'ютерних технологій механізм забезпечення політичної комунікації, що сприяє реалізації принципів народовладдя й дозволяє привести політичний устрій у відповідність із реальними потребами інформаційного суспільства.

У підрозділі 2.2 *«Системовизначальні напрямки дослідження соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства: ідеологічний поворот»* поняття «соціокультурної трансформації» як стадії розвитку культури, визначено крізь призму інституційних та ціннісних змін, які формують сьогодні спільноту кардинально нового типу — суспільство комунікаційного перенасичення.

Розкрито основну концепцію «проекту cultural studies» (КД), який об'єднав марксистсько орієнтованих британських дослідників, що вивчали ЗМІ, популярну культуру, субкультуру й повсякденність. Інтервенція «Проекту КД» у політичне життя була використана для викриття ідеологізованості мислення.

Паралельно з аналізом популярної культури, дослідження засобів масової комунікації є іншим основним предметом області КД. У цьому

контексті відбувається концептуалізація ідеології в термінах мови та дискурсу, відносної автономії ідеології стосовно політики та економіки, заміщення моделі ідеологічного панування буржуазії більш гнучкою концепцією гегемонії.

Зроблено висновок, що для ідеологічного аналізу (зокрема, аналізу повідомлень ЗМІ) важливим моментом конструювання ідеологічного «обрамлення» (closure) є обмеження соціальної уяви та мислення щодо подій соціально-політичної реальності категоріальними, образними, тематичними межами панівної ідеології.

У підрозділі 2.3 «Методи прикладних досліджень демократичного розвитку сучасних держав: від кількісного до якісного аналізу» проведено предметну диференціацію підходів до дослідження феномену демократичного розвитку сучасних держав в умовах домінування постіндустріальних цінностей.

Розглянуто методологію соціально-політичного аналізу демократичних свобод, її альтернативні обґрунтування й доповнення. Шляхом включення аспектів дослідження соціокультурних трансформацій у розробку методологічної рамки аналізу демократичних свобод, сформовано основу для якісного соціально-політичного дослідження в площині оцінок демократичності політичних змін у країнах відмінної політичної культури та цінностей.

Доповнено критерії культурної організації політичної влади в різних країнах, серед яких виділяють: рівень ієрархії (або дистанція влади); прагнення уникнути невизначеності; індивідуалізм; ступінь патріархальності суспільства. Цей перелік розширено критеріями розвитку сучасного суспільства ІКТ, такими як: доступність інтернет-комунікацій для населення країни, відсоток інтернет-медіа в структурі національних ЗМІ, ступінь розвитку комунікації «влада-суспільство» в інтернет-мережах, ступінь розвитку інформаційної культури та ступінь залежності економіки від ресурсу ІКТ.

У третьому розділі «Концептуальні засади трансформації політичного дискурсу демократії в інформаційному суспільстві» досліджено політичний зміст демократії крізь зв'язку понять «держава-ідеологія», яка за умов інформаційного суспільства проводить постійну ідеологічну роботу зі збереження своєї стабільності шляхом використання ЗМІ та ЗМК.

У підрозділі 3.1 «Реконструкція цінностей інформаційного суспільства» розкрито особливості символічної роботи засобів масової

комунікації як соціального конструювання реальності, їхню роль у відтворенні владної структури та суспільної ієрархії.

Сучасне інформаційне суспільство визначено як суспільство комунікаційного перенасичення, в умовах якого класичні моделі розподілу влад та демократичної політичної участі втрачають практичне значення, а дискурс демократії як «кращої» форми суспільної організації розмивається та стає предметом маніпуляцій масовою свідомістю. Головним протиріччям сучасних політичних утворень визначено протиборство між захисниками індустріальної цивілізації та прихильниками інформаційного суспільства, яке приходить їй на зміну. Натомість, формати потенційних моделей демократії розглянуто не за традиціями класових, расових або національних протистоянь, а на основі нових дискурсів, суть яких корениться у ставленні до фундаментальних змін, які детально представлені в цьому підрозділі.

У підрозділі 3.2 «Майбутнє ЄС в епіцентрі критики капіталізму: семіотичний аналіз як метод виявлення ідеологічних проблематик» досліджено потенційні спроможності якісних методів аналізу соціально-політичної дійсності до конструювання фактів, на яких базуватимуться основи нової політичної теорії на практики ЄС.

Визначено, що вдала інтерпретація текстів та дискурсів сьогодні може надати значно більше емпіричних даних ніж будь-які наймасштабніші польові дослідження. Привнесення ліберальної політики у ранг “найкращих” політичних практик зумовило формування “нових істин” в контексті альтернативної «лівої» теорії, закономірно, що об’єктом таких досліджень стала мова (дискурс, ідеологія і т. д.).

Згідно з неомарксистськими поглядами, що склалися в руслі ідей структурального марксизму і концепції гегемонії, панівний в економіці клас в сучасному капіталістичному суспільстві не здійснює безпосередньо державну політику. Держава володіє відносною автономією. Автономна вона в силу того, що є сферою, незалежною від впливу безпосередніх інтересів окремих фракцій панівного класу, що забезпечується крім іншого правилами гри ліберальної демократії. Це створює видимість нейтральності держава, яка нібито представляє “загальний інтерес” та “націю”. Відносна ця автономія тому, що держава сприяє реалізації довгострокових стратегічних інтересів панівного класу. ЗМК, хоча й діють незалежно від вузьких інтересів політичних партій, все ж не можуть вийти за межі офіційного консенсусу, що формується в рамках парламентської демократії – в сфері держави і офіційної політики, яка представляє “загальнонаціональний інтерес”.

Доведено, що на нинішньому етапі розвитку ЗМК та появи політичної віртуальності реальності (символічної, знакової, текстової) майбутнє соціальної системи залежить від винаходу нових фактів (що може відбутися лише в межах альтернативних неолібералізму теоретичних системах) у процесах семіотичного аналізу політичних текстів та дискурсів.

У четвертому розділі «Вплив «лівої» критики та «праворадикальних» політичних практик у країнах ЄС другої половини XXI століття на формування політичного дискурсу демократії» здійснено аналіз політики ЄС крізь призму дослідження дискурсивних практик акторів політичного процесу, місця та ролі текстів — конвенцій у трансформації політичної системи ЄС та каналів зворотного зв'язку з досвідом соціальної практики. Визначено тенденції трансформації політичного дискурсу демократії в країнах ЄС.

Проаналізовано тенденції розгортання «праворадикальних» соціальних рухів, які формують протилежну поширеній «лівою» критикою тенденцію кризи європейських демократій. Визначено структурні фактори, які сприяють зростанню «нових правих» у Європі.

Критика засад демократії, що активізувалась у другій половині XX ст., стала основою ідеологічної та практичної діяльності руху «нових правих», який трансформувався в новий виток критики демократизму. «Нові праві» стверджують про небезпеку «демократичного перевантаження» суспільства – паралічу політичної системи під впливом надмірного для неї групового та електорального тиску. Окрім цього, «нові праві» у структурах дискурсу демократії поширюють думки про те, що екстраполяція «лівих» ідей у теорію та практику нових демократій істотно змінює умови, що визначають можливості конкуруючих груп інтересів впливати на державні структури.

Визначено такі тенденції політичного дискурсу демократії: закритість формування (влада-знання (володіння та доступ до інформації) приходить на зміну концепту «влада народу»); критичність (відмова від дискурсу лібералізму та примату індивідуалістичної моралі західноєвропейського типу мислення в процесах аналізу сучасних форм демократії); інструментальність (використання лінгвістичних конструкцій для досягнення політичних цілей); контекстуальність (формується та аналізується під суспільний контекст, може швидко та радикально змінювати значення); еkleктичність (поєднання різних дискурсів та значень у структурі однієї цілісності); нестабільність (відмова від універсалізму Модерну).

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження відповідно до поставлених мети та задач зроблено відповідні висновки.

1. Аналізуючи стан дослідження трансформації демократії в розвинутих ІКТ-суспільствах, дійшли висновку, що ця проблематика досі не стала актуальною для української політичної науки, а аспект «лівого» розвитку критики демократії був витіснений у поле політичної публіцистики внаслідок тотальної дискредитації «лівої» ідеології режимом СРСР. Як свідчить процес розвитку демократії, наявні демократичні моделі роблять акцент або на різних аспектах демократії, або на різних цінностях. Будь-які теорії демократії, що задовольняють сучасні стандарти науки, необхідно формувати комплексними й одночасно гнучкими — рефлексивними. Теорія демократії не може обмежувати себе однією метою (співучасть або ефективність, права або соціальна держава, захист меншості або влада більшості, автономія або авторитет); навпаки, вона має комбінувати велику кількість тих уявлень про цілі, які викристалізувалися у західній теорії демократії, а також у демократичній практиці й виявилися соціально значущими. Вона потребує комплексних передумов у принципах, що посідають «золоту середину» між образами демократії та дійсністю.

2. На основі застосування принципів дискурс-аналізу, обґрунтованих представниками бірмінгемської школи «культурних досліджень» (Ст. Холл, Е. Томпсон, Р. Вільямс, Р. Хогарт) встановлено, що дослідження тенденцій розвитку суспільства комунікаційного перенасичення було доповнене постмарксистським трактуванням його якостей як суспільства, що знаходиться в тотальній владі ЗМК, які виробляють ідеологічні смисли в масового споживача інформації. У постмарксистських дослідженнях часто апріорно стверджується, що ЗМК успішно виробляють ідеологічні смисли, однак їхній вплив на аудиторію далеко не однозначний – декодування медіальних повідомлень аудиторією складним чином детермінується приналежністю до різних субкультур та структурних позицій. Проте, це не підстава відмовлятися від цілісного аналізу ідеологічних практик виробництва смислів з погляду їхніх структурних детермінант, вироблення відповідного концептуального апарату, уточнення конкретних механізмів ідеологічної гегемонії.

З'ясовано, що теоретики бірмінгемської школи «культурних досліджень», визначають смисли процедурних змін у демократичних державах в межах методології якісного аналізу культури та векторів її розвитку,

репрезентованих у ЗМК. Тому, окрім аспекту соціокультурного, що робить можливим зміни демократичних інститутів у бік «лівої» політики й дискурсу соціальної справедливості, є ще й аспект процедурний. У суспільстві комунікаційного перенасичення поступ демократичних інститутів і процесів повністю або частково (відповідно до умов) перебуває в залежності від розвитку технологій передачі інформації. Тому сучасне бачення процедурних основ демократії не може ігнорувати технічний розвиток сучасного суспільства та дискурсивний вплив ЗМК на нього. Поява й наростання ролі електронних систем у структурі масових комунікацій неминуче мало результатом втілення в життя ідеї «кіберократії». У цьому випадку наявність традиційних для демократії процедур нерозривно пов'язується з рівнем технічної оснащеності влади та цивільних структур систем інтерактивної взаємодії під час виборів, референдумів, плебісцитів і т.д. Ця віртуалізація політики ставить нові завдання в галузі забезпечення інтеграції суспільства, налагодження відносин із новими спільнотами громадян (які мають або не мають такі технічні засоби), зміни форм контролю влади над громадськістю й, навпаки, зняття низки обмежень на політичну участь, оцінки кваліфікованості масової думки, способів її обліку й т.д.

3. Соціокультурними передумовами трансформації дискурсу демократії в розвинутих капіталістичних країнах ЄС інформаційної епохи в контексті предмету нашого дослідження було визначено: рівень ієрархії (або дистанція влади) – ступінь нерівності людей, що визнається прийнятним для населення країни; прагнення уникнути невизначеності – той рівень, якому люди надають перевагу структурно організованим ситуаціям перед структурно неорганізованим; індивідуалізм – показник, якою мірою люди надають перевагу діяльності окремої особистості, не як члена групи; ступінь «мужності» – той рівень, у який «чоловічі цінності» (успіх, конкуренція, конкретний результат) переважають над «жіночими» (якість життя, теплі особисті взаємини, поступливість, турбота про слабших, солідарність).

4. Розглянуто та реконструйовано методологію соціально-політичного аналізу демократичних свобод, її альтернативні обґрунтування та доповнення. Шляхом включення аспектів дослідження соціокультурних трансформацій у розробку методологічної рамки аналізу демократичних свобод, сформовано основу для якісного соціально-політичного дослідження в площині оцінок демократичності політичних змін у країнах відмінної політичної культури та цінностей.

Доведено, що в контексті дослідження динаміки суспільно-політичного розвитку ознаки інформаційного суспільства необхідно адаптувати до особливостей соціокультурної організації політичної системи. А розвиток демократичних форм політичної організації детермінований безпосередньою залежністю від рівня інформаційного розвитку держави. Основи інформаційного суспільства (соціокультурна детермінація) досліджені за допомогою таких індикаторів: наявність електронного уряду; наявність інформатизованих систем надання адміністративних послуг; наявність віртуальних сервісів контролю за діяльністю інститутів влади; наявність ефективних каналів е-комунікації політичної еліти та громадянського суспільства (інтернет-ресурси органів влади, соціальні мережі тощо); наявність механізмів залежності влади від політичної активності громадян в інтернет-мережах та ін.

5. Здійснено аналіз політики ЄС крізь призму дослідження дискурсивних практик акторів політичного процесу, текстів конвенцій тощо, їх роль у розвитку політичної системи ЄС та у формуванні каналів зворотного зв'язку з досвідом соціальної практики. Визначено, що наукова інтерпретація текстів і дискурсів сьогодні може надати значно більше емпіричних даних, ніж наймасштабніші польові дослідження. Привнесення ліберальної політики в ранг «найкращих» політичних практик зумовило формування «нових істин» у контексті альтернативної «лівої» теорії. Закономірно, що об'єктом таких досліджень стала мова (дискурс, ідеологія й т.д.).

Досліджено тенденції розгортання «праворадикальних» соціальних рухів як реакції на «ліву» критику та інституційну кризу європейських демократій. Визначено структурні чинники, які сприяють зростанню «нових правих» у Європі. Передовсім, актуалізується очевидне зниження рівня демократичності влади й політичних інститутів у результаті граничної централізації виконавчої та законодавчої влади. У дискурсі «нових правих» актуалізується інтерпретація Європейського союзу як авторитарного політичного інституту, що нехтує думкою виборців і просуває програми жорсткої економії без народного мандата. Окрім цього, поширенню «правого» дискурсу в ЄС сприяло уявлення про те, що національні інтереси були повністю підпорядковані інтересам фінансового капіталу, відповідального за жорстку соціально-економічну політику, яка підриває рівень життя й спустошує місцеву промисловість. «Нові праві» протиставляють «націю» брюссельській Трійці – Міжнародному валютному фонду, Європейському центральному банку та Європейській комісії. Крім цього, «лібералізація»

підірвала місцеву промисловість і трудове законодавство. «Праві» засуджують ліберальну імміграційну політику, яка дозволяє здійснювати масштабний наплив дешевих працівників у період депресії та високого безробіття. Криза капіталізму в поєднанні з дешевою працею іммігрантів формує матеріальну основу для зростання популярності «правої» ідеології серед робітників, особливо серед частково зайнятих і безробітних.

6. На основі розробленої методології дослідження визначено такі тенденції трансформації політичного дискурсу демократії:

- закритість формування — заміна концепту «влади народу» на концепт «влади знання», виражений у категоріях володіння та доступу до інформації. Виходячи з того, що владний ресурс в ІКТ-суспільстві належить тому, хто володіє знаннями та технологіями (а саме знання й технології, їхнє поширення є основами для формування дискурсу), формати дискурсу демократії як форми політичного режиму будуть визначатись у межах закритих владних груп;

- критичність – відмова від авторитетів теорії та практики демократії, що надає можливість виходу за межі ліберальної парадигми політичної науки;

- інструментальність – використання лінгвістичних конструкцій для досягнення політичних цілей, або засилля популізму та маніпуляцій масовою свідомістю в інтересах збереження актуального владного розподілу в суспільстві;

- контекстуальність – дискурс формується та аналізується під контекст, може швидко та радикально змінювати значення разом із контекстом. Якщо раніше політичне знання було підпорядковане ідеї пояснення всієї картини світу із застосуванням інструментів політичного прогнозування, то сьогодні актуальним для науки є пояснення одиничних явищ та аналізу роботи одиничних інститутів;

- еkleктизм — можливість поєднання різних дискурсів та їхніх смислів у структурі однієї цілісності (дискурсу). Еkleктизм є однією з якостей формування знання в епоху постмодерну. У контекстах соціальної практики він передбачає зникнення кордонів між «лівим» та «правим» дискурсом, прогрес соціал-демократичних форм, остаточну кризу декларативних демократій колишнього СРСР, містифікацію (у випадку з неофашистськими рухами) та ідеологізацію політичного знання та ін.;

- нестабільність – відмова від універсалізму Модерну та комплексних наукових підходів до прогнозування майбутнього політичних систем різного змісту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях

1. Сичик К.Б. Нові виміри політичного у добу комунікаційного перенасичення / Науковий журнал «Політикус». – Одеса, 2016. – Вип.1. – С.41-46.
2. Сичик К.Б. Роль лівих течій політичного знання ХХ ст. у формуванні альтернативного змісту свободи як засадничої категорії теорії демократії / Вісн. Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія «Філософсько-політологічні студії». – Львів, 2016. – Вип.8. – С.31–37.
3. Сичик К.Б. Індикатори демократичних свобод у контексті найновіших прикладних досліджень / Вісн. Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія «Філософсько-політологічні студії». – Львів, 2015. – Вип.7. – С.101–110.

Публікації у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

4. Сичик К.Б. Майбутнє ЄС в епіцентрі критики капіталізму: семіотичний аналіз як метод виявлення ідеологічних проблематик/ Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2016. - Вип. 114 (1). – С. 404 - 408.
5. Сичик К.Б. Ліві візії демократії епохи інформаційно-комунікаційних технологій / Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К., 2015. - Вип. 103 (12). – С. 355-360.

Інші публікації за темою дисертації

6. Сичик К.Б. Демократія постіндустріальної епохи: метаморфози концепту / Сичик К.Б. // Тези міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (Дніпропетровськ, 6-7 листопада 2015 р.) – Дніпропетровськ : Наукове об'єднання «Відкрите суспільство», 2015. – С. 105–109.
7. Сичик К. Комунікація як базове поняття сучасної теорії інформаційного суспільства: версія Нікласа Лумана / Сичик К. // Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск В. Мельник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014.- С. 224-226.
8. Сичик К. Теоретико-методологічні аспекти політичного маніпулювання / Сичик К. // Тези звітної наукової конференції філософського факультету (Львів, 7 лютого 2011 р.) – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – С. 266–267.

9. Сичик К. Необхідність переосмислення принципів демократії в інформаційному суспільстві / Сичик К. // Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Методологія політичної науки (II читання)», Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 03.12.2010. – С. 77–79.
10. Сичик К. Місце ідеології в діяльності політичних партій України / Сичик К. // Тези I науково-практичної студентської конференції «Ідейні основи соціально-політичних систем. Політичні ідеології: трансформація уявлень в контексті сучасності» (Львів, 14-15 квітня 2009 р.) – Львів: Філософський факультет ЛНУ ім. І. Франка: Центр політичних досліджень, 2009. – С. 85–87.

АНОТАЦІЯ

Сичик К. Б. Політичний дискурс демократії в умовах соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2017.

У дисертації на підставі комплексного дослідження широкого кола джерел та наукових праць, на основі методології постструктуралістських марксистських течій лінгвістичного аналізу явищ культури окреслено концепт дослідження дискурсу демократії в контексті соціокультурних трансформацій інформаційного суспільства. Окрім цього, у роботі репрезентовані наукові оцінки потенційних спроможностей демократії забезпечувати розвиток соціально-політичної системи, виходячи з цінностей гуманізму, соціальної справедливості та рівності.

На основі особливостей дискурсу демократії в суспільстві комунікаційного перенасичення розглянуто основи кризи соціально-політичної організації ЄС. Здійснено ретроспективу деяких значимих аспектів макроекономічної політики інститутів ЄС. Досліджені сутнісні особливості відтворення ідеологем неоліберального глобального дискурсу в процесах культурного та економічного самовиробництва країн сучасної Європи. Систематизовано розуміння суспільства споживання, що склалось у контексті

«лівої» критики політичної теорії неолібералізму. Розглянуто один із процесів формування альтернативного критичного дискурсу, що розгортається в структурах реакції «нових правих» на захоплення символічної влади ЗМК ідеологами «нових лівих».

Ключові слова: дискурс, постмарксизм, семіотичний аналіз, ЗМК, демократія, соціокультурні трансформації, «нові ліві».

АННОТАЦІЯ

Сычик Е. Б. Политический дискурс демократии в условиях социокультурных трансформаций информационного общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2017.

В диссертации на основании комплексного исследования широкого круга аналитических источников и научных работ обозначен концепт исследования дискурса демократии в контексте социокультурных трансформаций информационного общества и представлены научные оценки потенциальных возможностей демократии как формы политической организации обеспечивать развитие социального организма, исходя из ценностей гуманизма, социальной справедливости и равенства.

В работе рассматриваются базовые аспекты аксиологии динамики общества коммуникационного перенасыщения. Анализируется институциональное и предметно-практическое измерение современного ИКТ-сообщества. Исследуются особенности классового деления и общественной фрагментации в контексте появления регионов информационной бедности. Систематизируются аспекты социально-политической теории, раскрывающие сущностные признаки качественных изменений ценностного и институционального аспектов динамики политических систем современного мира. Дается обоснование необходимости включения исследований электронной демократии и информационных войн в контексты политических исследований украинской действительности.

На основе особенностей дискурса демократии в обществе коммуникационного перенасыщения рассмотрены основы кризиса социально-политической организации ЕС. Осуществлено ретроспективу некоторых

значимых макроэкономических активностей институтов ЕС. Исследованы сущностные особенности воспроизведения идеологием неолиберального глобального дискурса в процессах культурного и экономического самопроизводства стран современной Европы. Систематизировано понимание общества потребления, которое сложилось в контексте «левой» критики политической теории неолиберализма. Рассмотрен один из процессов формирования альтернативного критического дискурса, что разворачивается в структурах реакции «новых правых» на захват символической власти СМК идеологами «новых левых».

Определены следующие тенденции нового политического дискурса демократии: закрытость формирования («власть-знание» приходит на смену концепта «власть народа»); критичность (отказ от авторитетов теории и практики демократии); инструментальность применения (использование лингвистических конструкций для достижения политических целей); контекстуальность (формируется и анализируется в контексте, может быстро и радикально менять значения); эклектизм (сочетание различных дискурсов и значений в структуре одной целостности); нестабильность (отказ от универсализма модерна).

Доказано, что в условиях увеличения возможностей для социальной коммуникации, к формированию политического дискурса начинает привлекаться все больше и больше участников - граждан, которым сегодня достаточно иметь доступ к сети Интернет и владеть базовыми навыками в эксплуатации технологий. Вместе с тем, в условиях распространения в высококоммуникационных обществах эффекта Данинга-Крюгера, идеологизированность политических высказываний в контекстах актуального дискурса демократии будет иметь тенденцию к росту. Реальной «властью» будет определяться тот политический субъект, который имеет непосредственный доступ к каналам социальной коммуникации и обладает знанием, которое легитимизирует его право формировать повестку дня политической жизни страны.

Ключевые слова: дискурс, постмарксизм, семиотический анализ, СМК, демократия, социокультурные трансформации, «новые левые».

SUMMARY

Sychyk K. Political discourse of democracy in terms of socio-cultural transformation of the information society. - On the manuscript.

Thesis for scientific degree of candidate of political sciences on a specialty 23.00.01 - Theory and History of Political Science. - Lviv University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

In the thesis a concept study of discourse of democracy in the context of socio-cultural transformation of the information society is marked based on a comprehensive study of a wide range of sources and analytical research papers and the scientific values of the potential possibilities of democracy as a form of political organization to ensure the development of the social organism based on the values of humanism, social justice and equality are presented.

Based on the features of the discourse of democracy in a society of communication glut the basics of crisis of socio-political organization of the EU are considered. A retrospective of some major macroeconomic activities of EU institutions is implemented. The essential features of reproduction of ideologies of neo-liberal global discourse in the processes of cultural and economic self-production states of modern Europe are investigated. The understanding of the consumer society, which has developed in the context of the left's critique of political theory of neo-liberalism, is systematized. One of the processes of formation of an alternative critical discourse that takes place in the structures of the reaction of the "new Right" to capture the symbolic power of the QMS by the ideologists of the "new Left" is considered.

Keywords: discourse, Post-Marxism, semiotic analysis, mass media, democracy, social and cultural transformation, "New Left".

Підписано до друку 21.02.2017
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Обл.-вид. арк. 1,16.
Тираж – 100 прим. Зам. 387.

Друк ФОП Лисенко С.В.
м. Кропивницький
тел. 322-326